

Η έννοια της ηθικής κατανάλωσης και η θέση της στη δημόσια συζήτηση περί βιώσιμης ανάπτυξης

Αριστοτέλης Σταμούλας

Ειδικός Επιστήμονας Συνηγόρου του Καταναλωτή
astamoulas@synigoroskatanaloti.gr

(Εισήγηση στη θεματική συνάντηση με τίτλο «Βιωσιμότητα και Καταναλωτισμός» που διοργάνωσε η μη κερδοσκοπική οργάνωση Cogniterra στην αίθουσα εκδηλώσεων του Βρετανικού Συμβουλίου στις 27 Μαρτίου 2007)

Ένα από τα πρώτα ζητήματα που απασχόλησαν, απασχολούν και θα εξακολουθούν να απασχολούν την ανθρώπινη διάνοηση είναι η επεξεργασία θεωριών και η καταγραφή κανονιστικών αρχών ηθικής, ώστε οι σχέσεις των ανθρώπων να δομούνται πάνω στο μοντέλο του «ευπρεπώς ζην». Η πρόοδος αυτών των αρχών ταυτίζεται με τις φάσεις και την εξελικτική πορεία των ανθρώπινων επιτευγμάτων, διαγράφοντας μια παράλληλη διαδρομή κατ' αντιστοιχία με προβληματισμούς της κάθε ιστορικής στιγμής, αλλά επιδεικνύοντας και την τάση να συνυπολογίζει μελλοντικές προκλήσεις δυνάμενες να διαταράξουν την αρμονία και την ισορροπία της ανθρώπινης ύπαρξης όπως την ξέρουμε πάνω στη γη. Η βιοηθική προέκυψε, για παράδειγμα, από την ανάγκη της αξιολόγησης των εξελίξεων που προσφέρει η γενετική προκειμένου να μελετήσει τις νέες εφαρμογές της μοριακής βιολογίας και της ιατρικής για να αποφανθεί αν το εφικτό είναι και συγχρόνως ηθικά αποδεκτό. Από αυτή την άποψη, ο ενυπάρχων στον γενεσιουργό πυρήνα της σκοπός της ηθικής είναι να τροποποιεί, να απορρίπτει ή και να αντικαθιστά συγκεκριμένες αντιλήψεις όταν κρίνει ότι αυτές δεν είναι επαρκείς ή δεν ανταποκρίνονται στην πολυπλοκότητα των περιστάσεων στις οποίες διαβιούμε και κατά συνέπεια δεν μπορούν πια να μας προσφέρουν καμιά κατευθυντήρια γραμμή.

Θα λέγαμε κοντολογίς ότι η ηθική αναπτύχθηκε αρχικά ως ένα σύνολο πεποιθήσεων για τον ορισμό του «καλού κ' αγαθού ανθρώπου», στη συνέχεια εξελίχθηκε ως ένα σύστημα κοινωνικο-πολιτισμικών αξιών για τη ρύθμιση των σχέσεων του ατόμου με άλλα άτομα και σχεδόν ταυτόχρονα πήρε τη μορφή δεοντολογικών κανόνων για τον προσδιορισμό των υποχρεώσεων του κράτους απέναντι στους πολίτες και αντίστροφα. Μια τέτοια θεώρηση, αν και για τους σκοπούς της παρούσας παρουσίασης είναι αρκετά απλουστευμένη, μας εφοδιάζει με το περιγραφικό πλαίσιο για να κατανοήσουμε τον γενικό τρόπο με τον οποίο κάθε κοινωνία αναπτύσσει τους δικούς της ηθικούς κώδικες στο πέρασμα των αιώνων υπό την επίδραση τοπικών συνθηκών και αναγκών, δημιουργώντας κοινωνικο-πολιτικές και πολιτισμικές διαφορετικότητες και ιδιαιτερότητες που την ξεχωρίζουν από άλλες κοινωνίες.

Τις τελευταίες δεκαετίες ωστόσο, η διαπίστωση ότι ένας αριθμός συνθηκών και αναγκών έχουν τη δυναμική να επηρεάζουν την ανθρώπινη ύπαρξη ανεξαρτήτως γεωγραφικών συνόρων και τοπικών ιδιαιτεροτήτων, πιο συγκεκριμένα η διαπίστωση ότι η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας και το αποτέλεσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας στον τομέα της εντατικής βιομηχανοποιημένης παραγωγής αγαθών δύνανται να επιφέρουν αρνητικές συνέπειες που είναι ορατές διασυννοριακά και διαπολιτισμικά, έχει αποτελέσει παράγοντα έγερσης παγκόσμιων ηθικών αντιλήψεων

που ξεπερνούν την προβληματική των σχέσεων των ανθρώπων μεταξύ τους και με το κράτος, για να συμπεριλάβουν επιπλέον τη διαλεκτική σχέση που αναπτύσσει ο άνθρωπος με το φυσικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσει το σύνολο των δραστηριοτήτων του και επιδιώκει την οργάνωσή τους. Η συγκεκριμένη τάση έχει λάβει ακόμα και τη μορφή μιας παγκόσμιας συζήτησης περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εισάγοντας δίπλα στις αποκαλούμενες «πρώτη και δεύτερη γενιά» περί ατομικών, κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών ελευθεριών μια τρίτη γενιά δικαιωμάτων αλληλεγγύης, η οποία εξελίχθηκε τα τελευταία χρόνια μέσα από την ανάγκη να τεθεί ο άνθρωπος σαν σημείο αναφοράς ολόκληρου του πλανήτη και με κίνητρο τη συνεργατικότητα των λαών να προαχθούν τα αιτήματα για καθαρό περιβάλλον, βιώσιμη ανάπτυξη και ειρήνη.

Η με αυξητικό ρυθμό ρύπανση του αέρα, του νερού και του εδάφους, που οφείλεται στην τεράστια υποβάθμιση και καταστροφή του περιβάλλοντος, αρχίζει πλέον να γίνεται πρώτο θέμα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και να προκαλεί δικαιολογημένη ανησυχία στην παγκόσμια κοινότητα. Η μεγέθυνση της βιομηχανικής παραγωγής και η υπερκατανάλωση αγαθών λογίζονται ανάμεσα στους παράγοντες που θέτουν σε κρίση την ικανότητα του πλανήτη να διατηρεί το ανανεώσιμο φυσικό κεφάλαιό του και να παράγει καινούργιο μέσα από την κυκλική σχέση των ζωικών και φυτικών ειδών του οικοσυστήματος. Η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, η συγκέντρωση στα αστικά κέντρα, η άνοδος του βιοτικού επιπέδου και ο πολλαπλασιασμός των ανθρώπινων αναγκών, συμβάλλουν στη διατάραξη των φυσικών ισορροπιών και οδηγούν σε μια άνευ προηγουμένου περιβαλλοντική κρίση παγκόσμιου χαρακτήρα.

Η υπερκατανάλωση δεν ορίζεται μόνο από το σύνολο των αγαθών που δαπανούμε χωρίς στην πραγματικότητα να τα χρειαζόμαστε, αλλά εμμέσως και από το σύνολο των βιομηχανικών παραγωγικών διαδικασιών που απαιτούνται για τη δημιουργία και κατόπιν εμπορική διάθεση αυτών των αγαθών. Η αλόγιστη αγορά προϊόντων προϋποθέτει την οργιώδη κατασπατάληση φυσικών ενεργειακών πόρων, αλλά και προκαλεί σχεδόν μη αναστρέψιμες περιβαλλοντικές βλάβες από την ασταμάτητη καύση τους. Για παράδειγμα, τα τρόφιμα που συνήθως αγοράζουμε από τις υπεραγορές απαιτούν ενέργεια για την παραγωγή, συσκευασία, μεταφορά και ψύξη τους. Υπολογίζεται πως συνολικά το 17% της παραγόμενης ενέργειας πηγαίνει σε αυτές τις διαδικασίες. Ακολουθώντας, η συσκευασία των τυποποιημένων ειδών δημιουργεί σκουπίδια και η κατανάλωση ενέργειας καυσαέρια, που συν τοις άλλοις επιτείνουν το φαινόμενο του θερμοκηπίου.

Η Διεθνής Υπηρεσία Ενέργειας υπολογίζει ότι το πετρέλαιο και η καύση γαιανθράκων, που ευθύνονται για το 80% των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα, παραμένουν οι πρωταγωνιστές στην παραγωγή της συνολικής ενέργειας που καταναλώνεται παγκοσμίως (60%), ενώ η απαιτούμενη ενέργεια που θα προέρχεται από το πετρέλαιο και τους γαιάνθρακες το 2030 θα έχει μειωθεί μόνο κατά 3,2% σε σχέση με τα επίπεδα παραγωγής του 2010. Σημειώτεον ότι η απελευθέρωση διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα τα τελευταία 30 χρόνια στις γεωγραφικές περιοχές της Αφρικής, της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής έχει σημειώσει δραματική αύξηση 154%, την ώρα που οι χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ εμφανίζουν αξιοσημείωτη πτώση των αντίστοιχων ρύπων κατά 26%. Μείωση που ωστόσο δεν θα λέγαμε ότι εξηγείται από τη μικρότερη βιομηχανική παραγωγή λόγω περιορισμού του υπερκατανάλωσης αγαθών, αλλά από τη μετάβαση της μαζικής

παραγωγής σε κράτη με χαμηλότερα επίπεδα βιομηχανικής εξέλιξης λόγω της επικέντρωσης των αναπτυγμένων χωρών στην παραγωγή επιστημονικής γνώσης, τεχνογνωσίας και υψηλών τεχνολογιών και υπηρεσιών.

Η Διεθνής Υπηρεσία Ενέργειας συνιστά στις κυβερνήσεις τη στροφή στην πυρηνική ενέργεια προκειμένου να επιβραδυνθούν οι δυσοίωνες κλιματικές αλλαγές και να ενισχυθεί η ενεργειακή ασφάλεια. Μια τέτοια σύσταση βρίσκει ωστόσο αντίθετες τις περιβαλλοντικές οργανώσεις, οι οποίες επισημαίνουν ότι η επένδυση στην πυρηνική ενέργεια είναι ένας σίγουρος τρόπος για να χαθεί η μάχη εναντίον της κλιματικής αλλαγής, καθώς στοιχίζει έως και το δεκαπλάσιο των μέτρων για την αύξηση της ενεργειακής απόδοσης που θα είχαν ως αποτέλεσμα τις ίδιες οικονομίες στις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και δημιουργεί τεράστιες απειλές για την ασφάλεια και το περιβάλλον που θα διαρκέσουν δεκάδες χιλιάδες χρόνια.

Από πού λοιπόν μπορούμε να αντλήσουμε τις ελπίδες μας για ένα καθαρότερο περιβάλλον; Η απάντηση στο ερώτημα πρέπει να συνυπολογίσει το τρίπολο «κυβερνήσεις-επιχειρήσεις-καταναλωτές» ως συντελεστές της κατάστασης που βιώνουμε. Σε επίπεδο εξαγγελιών, οι εκπρόσωποι των κρατών δεν φείδονται υποσχέσεων και δεσμεύσεων για μια αναπτυξιακή πολιτική που θα στηρίζεται στον σεβασμό για το περιβάλλον μέσα από τον περιορισμό της εκπομπής αερίων που προκαλούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Στην πράξη όμως, η ανάγκη για να διατηρηθεί η ανταγωνιστικότητα των οικονομιών τους ψηλά σε διεθνή κλίμακα «φρενάρει» τη θέσπιση πολιτικών που να ισοδυναμούν με τις εξαγγελίες. Το αποτέλεσμα είναι η πλειονότητα των κρατών να χρησιμοποιούν τις διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες ως μέσο άσκησης πολιτικής υπό διαφορετικές μορφές, διαφορετικές νομικές και πραγματολογικές περιστάσεις και σε διαφορετική έκταση. Η Κίνα και η Ινδία, για παράδειγμα, παρουσιάζουν αύξηση της ζήτησης για καύσιμα και μάλιστα είναι χαρακτηριστική η εκτίμηση ότι η Κίνα συγκεκριμένα θα ξεπεράσει τις ΗΠΑ πριν από το 2010 σε ό,τι αφορά την εκπομπή διοξειδίου του άνθρακα, επιβαρύνοντας περαιτέρω το παγκόσμιο κλίμα στον βωμό της ανάπτυξης. Είναι γενικά ενδεικτικό ότι ο «Ασιατικός Τίγρης», που τρέχει την κούρσα της οικονομικής ανάπτυξης, θα αυξήσει συνολικά τις ενεργειακές ανάγκες του μέχρι το 2030 κατά 16,5%, την ίδια στιγμή που οι χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ θα παρουσιάσουν μείωση κατά 13,6%. Οι αναπτυσσόμενες περιφέρειες του πλανήτη προβάλλουν το επιχείρημα της ισότητας στην πρόοδο και την ευημερία την οποία απολαμβάνουν οι αναπτυγμένες κοινωνίες, κρίνοντας δίκαιο γι' αυτόν τον σκοπό να αξιοποιήσουν με ανάλογο τρόπο τις φυσικές πλουτοπαραγωγικές πηγές που αξιοποιήθηκαν στο παρελθόν κατά κόρον για την πρόοδο και την ανάπτυξη της Δύσης.

Από την πλευρά των επιχειρήσεων, η αυστηρή κριτική που δέχονται από τους πελάτες-καταναλωτές, από τα Μέσα Ενημέρωσης, από την ίδια την Κοινωνία των Πολιτών, επιβάλλει τη διαμόρφωση μιας ισχυρής σημειολογικής βάσης μέσω της έκφρασης αυτού που ευρέως αποκαλείται «εταιρική κοινωνική ευθύνη», δηλαδή την προσήλωση σε παράγοντες που αποτελούν συνιστώσες της σύγχρονης επιχείρησης ως ενότητας που πολλαπλασιάζει οφέλη όχι μόνο για τους μετόχους, αλλά και για όλους τους εμπλεκόμενους. Ανάμεσα σε αυτούς τους παράγοντες συγκαταλέγεται η συμμόρφωση με εθνικούς και διεθνείς περιβαλλοντικούς νόμους και διατάξεις, η εξοικονόμηση ενέργειας, η ενθάρρυνση της χρήσης εναλλακτικών ενεργειακών πηγών, η ελαχιστοποίηση της παραγωγής απορριμμάτων και η διαρκής αποτίμηση των επιπτώσεων της επιχειρηματικής δραστηριότητας στο περιβάλλον. Η έννοια της

εταιρικής κοινωνικής ευθύνης ωστόσο προϋποθέτει την ανάμειξη της επιχείρησης σε θέματα που εμπίπτουν κατ' αρχήν στην αρμοδιότητα κρατικών φορέων, επομένως η ανάληψη τέτοιων δράσεων σε καμία περίπτωση δεν υποκαθιστά, αλλά απλώς συμπληρώνει τις δημόσιες πολιτικές. Το κίνητρο για την υιοθέτηση τέτοιων κοινωνικά υπεύθυνων πρακτικών προσαρμοσμένων στις απαιτήσεις που προκύπτουν από τις νέες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες δεν είναι τόσο ανιδιοτελές, αφού συνδέεται αιτιωδώς με μακροπρόθεσμα οφέλη στα οποία προσβλέπουν οι επιχειρήσεις σχετικά με τη φήμη, την εικόνα και τελικά με την οικονομική τους επίδοση. Ας μην ξεχνάμε ότι τελικός σκοπός της επιχειρηματικής δραστηριότητας παραμένει πάντοτε το κέρδος, γεγονός που δεν είναι απολύτως καθησυχαστικό όσον αφορά τον δρόμο που θα ακολουθήσει μια επιχείρηση αν κληθεί να επιλέξει ανάμεσα στον καταστατικό στόχο της κερδοφορίας ή στη διαφύλαξη ηθικών αξιών στην περίπτωση που αυτές οι δύο επιλογές βρεθούν σε πορεία μετωπικής αντιπαράθεσης. Εξάλλου, μπορεί μια εταιρεία φαινομενικά να παρουσιάζεται έμπρακτος υπέρμαχος μιας φιλικής προς το περιβάλλον επιχειρηματικής στρατηγικής υπό την πίεση για την προστασία του δημόσιου συμφέροντος σε μια κοινωνία που ακούγονται δυνατά οι φωνές της αντίδρασης, αυτό όμως δεν σημαίνει κατ' ανάγκη ότι περιορίζει την ένταση της βιομηχανικής παραγωγής της, αλλά ενδεχομένως ότι τη μεταφέρει σε τρίτες χώρες όπου τέτοια πίεση είναι μικρότερη έως ανύπαρκτη. Προς αυτή την κατεύθυνση έχει βοηθήσει δυναμικά η οικονομική παγκοσμιοποίηση, που διευκολύνει τη γεωγραφική διάσπαση της παραγωγής, επιτρέποντας στις επιχειρήσεις να μεταφέρουν τον κύριο όγκο των βιομηχανικών εργασιών τους σε χώρες με πιο χαλαρές περιβαλλοντικές νομοθεσίες, πιο αδύναμη Κοινωνία των Πολιτών και με χαμηλότερο οικονομικό κόστος.

Σε καμία περίπτωση βέβαια ο ρόλος και οι ευθύνες των κυβερνήσεων και των επιχειρήσεων δεν μπορούν να υποκαταστήσουν το χρέος καθενός από εμάς ως καταναλωτών, με δεδομένο ότι για τους σκοπούς της αειφόρου ανάπτυξης απαιτείται η σύμπραξη όλων των επιπέδων της κοινωνίας με πνεύμα κοινής ευθύνης. Η εξατομικευμένη στάση των πολιτών απέναντι στην αγορά παίζει εξίσου σπουδαίο ρόλο και πολλές παράμετροι του υπερκαταναλωτισμού μπορούν να εξηγηθούν μέσα από τη μελέτη της.

Η καταναλωτική συμπεριφορά συνδυάζει στοιχεία από πολλές επιστήμες. Είναι ενδεικτικό ότι η τέχνη της διαφήμισης βασίζεται στις επιστημονικές αρχές της ψυχολογίας για να επινοήσει εκείνα τα σλόγκαν που θα κατευθύνουν τις προτιμήσεις του καταναλωτή και θα χειραγωγήσουν τις επιθυμίες και τις ανάγκες του. Ο πολλαπλασιασμός των προσλαμβανόμενων ερεθισμάτων μέσω του καταιγισμού των διαφημίσεων, που υποβοηθήθηκε καταλυτικά με την έλευση της ιδιωτικής τηλεόρασης και πλέον με τις νέες επικοινωνιακές τεχνολογίες του διαδικτύου, διέγειρε τις επιθυμίες του καθημερινού ανθρώπου, αύξησε το εύρος των αναγκών του και οδήγησε στο νέο μοντέλο της άκριτης και άκρατης καταναλωτικής κοινωνίας: ο άνθρωπος πλέον δεν καταναλώνει για να ζει, αλλά ζει για να καταναλώνει.

Ο υπερκαταναλωτισμός έφτασε έτσι να ταυτίζεται με την ψυχολογική ικανοποίηση του ατόμου μέσα από ένα σύστημα αυτο-αμοιβής βασισμένο στην απόκτηση αγαθών και συνάμα με την ανάγκη της προσωπικής επίδειξης και της κοινωνικής ανέλιξης σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον καπιταλιστικών οικονομικών δομών. Το αντικείμενο αντικαθιστά την προσωπικότητα και γίνεται καθρέφτης της αξίας, κριτήριο ευημερίας και μέτρο της προσωπικής ευτυχίας. «Έχεις κάτι; Είσαι κάτι!», έγραφε πριν μερικά

χρόνια διαφημιστική αφίσα έξω από τα Γερμανικά Ταμειυτήρια. Οι καταναλωτές αγοράζουν προϊόντα και προτιμούν επιχειρήσεις που πιστεύουν ότι η εικόνα τους ταιριάζει με την εικόνα που έχουν οι ίδιοι για τον εαυτό τους. Η πάλη για την ικανοποίηση του «εγώ» μέσα από την κατανάλωση συμβάλει στη διαμόρφωση μιας εξόχως ατομικιστικής αντίληψης, σύμφωνα με την οποία σημασία έχει η επιδίωξη του υψηλότερου δυνατού βιοτικού επιπέδου που θα αποτελέσει σημείο αναφοράς για την προβολή και τη διαφοροποίηση του ατόμου από τους υπόλοιπους συνανθρώπους, χωρίς να συνυπολογίζεται αν μια τέτοια διαδικασία επιφέρει μακροπρόθεσμα αρνητικές συνέπειες εν γένει για το κοινωνικό σύνολο. Για παράδειγμα, δεν είναι μόνο ότι η υπερβολική κατανάλωση αγαθών αποτελεί το κοινωνικό-οικονομικό καύσιμο για την εντατικοποίηση της βιομηχανικής παραγωγής με τις ολέθριες επιπτώσεις για το περιβάλλον που περιγράψαμε προτύτερα, αλλά ακόμα και το γεγονός ότι ο υπερκαταναλωτισμός των αναπτυγμένων χωρών συγκαταλέγεται στις βασικές αιτίες της φτώχειας του τρίτου κόσμου, με δεδομένο ότι πολλά από τα αγαθά που κατασπαταλούνται θα μπορούσαν να χορτάσουν, να ντύσουν και να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων εκεί.

Από αυτή την άποψη, ο υπερκαταναλωτισμός στερείται ηθικής διάστασης και αλτρουιστικού περιεχομένου, αφού περιστρέφεται γύρω από εγωιστικές διεργασίες αυτο-πλήρωσης και αξιακού αυτό-προσδιορισμού που αποδυναμώνουν ή και αγνοούν τη διαλεκτική των σχέσεων του ατόμου με τα άλλα άτομα γύρω του, αλλά και με το περιβάλλον. Η πλειονότητα των πολιτών-καταναλωτών δεν προβαίνουν συνήθως σε ηθικές αγορές, δηλαδή σε αγορές που στέλνουν συμβολικά το μήνυμα προς τις επιχειρήσεις για τον σεβασμό του περιβάλλοντος, είτε διότι οι ενημερωτικοί δίαυλοι της κοινωνίας -η οικογένεια, το σχολείο, οι κρατικές υπηρεσίες, οι εθελοντικές οργανώσεις- δεν επαρκούν για να μεταδώσουν στο κοινωνικό υποσυνείδητο το μήνυμα περί «συνεσταλμένης κατανάλωσης», είτε διότι μπροστά στις συμβατικές υποχρεώσεις των κυβερνήσεων και των εταιρειών για την προστασία του περιβάλλοντος θεωρούν εαυτούς αναρμόδιους να φέρουν κατ' αναλογία το βάρος μιας τέτοιας ευθύνης, είτε διότι απλώς δεν θεωρούν πως η συμπεριφορά τού «ηθικώς καταναλίσκειν» θα επιβραβεύσει με κάποια συγκεκριμένα ορατά και μετρήσιμα αποτελέσματα τη στάση τους. Ας κοιτάξουμε ενδεικτικά το παράδειγμα με τη χρήση κλιματιστικών μονάδων στα σπίτια μας. Πόσοι είναι εκείνοι που ακολουθούν τις συμβουλές για λειτουργία των κλιματιστικών σε συγκεκριμένη θερμοκρασία και διάρκεια κατά τις ημέρες του καλοκαιρινού καύσωνα, ώστε να περιορίζεται η εκπομπή αερίων που πλήττουν το περιβάλλον; Η συνηθέστερη τακτική είναι να αφήνουμε τα κλιματιστικά να δουλεύουν στον υψηλότερο δείκτη ψύξης, για όλη σχεδόν τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας, και μάλιστα με ανοιχτά παράθυρα, γεγονός που καταστέλλει την αποτελεσματικότητά τους και μας κάνει να τα χρησιμοποιούμε ακατάπαυστα.

Στην Ελλάδα, το πετρέλαιο και τα ορυκτά καύσιμα χρησιμοποιούνται για την παραγωγή του 87% της ενέργειας που χρειαζόμαστε για την τροφοδότηση των καταναλωτικών αναγκών μας, με τις εναλλακτικές και πιο φιλικές για το περιβάλλον ενεργειακές πηγές να περιορίζονται συνολικά στο 13%. Επιπλέον, το μεγαλύτερο περιβαλλοντικό πρόβλημα σήμερα η χώρα μας το αντιμετωπίζει εξαιτίας του απαρχαιωμένου συστήματος διαχείρισης απορριμμάτων, το οποίο στηρίζεται στη λειτουργία ενός πλέγματος ανεξέλεγκτων χωματερών που, πέρα από την υποβάθμιση του εδάφους, του υδροφόρου ορίζοντα και του αέρα, μας κοστίζει και οικονομικά λόγω των προστίμων που επιβάλλει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι πολίτες που ζουν δίπλα

σε αυτά τα σύγχρονα ναρκοπέδια διαρκώς διαμαρτύρονται, ενώνοντας τις απεγνωσμένες προσπάθειές τους με τις δικαιολογημένες φωνές αντίδρασης διάφορων περιβαλλοντικών οργανώσεων και μη κυβερνητικών οργανισμών. Οι ευθύνες βαρύνουν αναμφίβολα το ασθμαίνων κράτος, που αλήθεια είναι ότι καθυστέρησε σημαντικά στην υιοθέτηση σύγχρονων τεχνικών διαχείρισης των απορριμμάτων. Το ερώτημα όμως παράλληλα είναι τι στάση κρατά το καταναλωτικό κίνημα στη χώρα μας, πέρα από το να συντάσσεται για την προστασία αποκλειστικά των οικονομικών συμφερόντων των πολιτών από παραπλανητικές και αθέμιτες συμπεριφορές των προμηθευτών και των εμπόρων; Πώς ευαισθητοποιεί και πώς παρακινεί τους πολίτες να περιορίζουν την ασύστολη κατανάλωση αγαθών, που είναι ο νούμερο ένα παράγοντας για την υπερβολική συσσώρευση απορριμμάτων; Πώς βοηθά ώστε αυτή η συσσώρευση να είναι μικρότερη, για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια απεργιακών κινητοποιήσεων των υπαλλήλων καθαριότητας, όταν και έχουμε επιπλέον χρέος, αλλά και προσωπικό όφελος, να περιορίζουμε την κατανάλωση αγαθών προκειμένου να συμβάλουμε στην αποσυμφόρηση του περιβάλλοντος από περιττούς ρύπους;

Κρίνοντας ενδεικτικά από τη ροή των καταγγελιών για καταναλωτικά ζητήματα που φτάνουν στον Συνήγορο του Καταναλωτή, την Ανεξάρτητη Αρχή που εκπροσωπώ σήμερα εδώ, αλλά κρίνοντας και από το σύνολο των καταγγελιών που υποβάλλονται σε άλλες υπηρεσίες και καταναλωτικές οργανώσεις, διαπιστώνει κανείς ότι οι πολίτες ενδιαφέρονται αποκλειστικά για την αποκατάσταση ζημιών που υφίστανται από την αγορά προϊόντων και υπηρεσιών, χωρίς ούτε ένας να σχετίζει τη διαμαρτυρία του με τη ζημιά που ενδεχομένως προκαλούν στο περιβάλλον οι εταιρείες που κατασκευάζουν αυτά τα αγαθά ή να συναισθάνεται τη ζημιά που προκαλεί ο ίδιος λόγω της ατομικής υπερκατανάλωσης αγαθών.

Οι θεσμοί προστασίας του καταναλωτή δεν είναι βεβαίως αρμόδιοι για να επιλύουν καταγγελίες που έχουν να κάνουν με την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Αλήθεια όμως, γιατί κανείς δεν σκέφτεται ποτέ να προσθέσει έστω παρενθετικά μια τέτοια διάσταση στο παράπονό του ως ένδειξη παραδοχής του μεριδίου ευθύνης που του αναλογεί, αλλά και ως δείγμα ευαισθησίας απέναντι σε μια δέσμη πρακτικών που, δίπλα στα υπόλοιπα καταναλωτικής φύσης δικαιώματά του, πλήττει και το δικαίωμά του στο καθαρό περιβάλλον; Γιατί νοιαζόμαστε μόνο για την καλή κατάσταση στην οποία θα αγοράσουμε ένα αγαθό, αλλά δεν προβληματιζόμαστε παράλληλα και για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της παραγωγικής διαδικασίας που προηγείται της εμπορικής διάθεσής του στην αγορά, αλλά και αυτής που έπεται της χρήσης του; Γιατί τελικά σχετίζουμε την υποβάθμιση του περιβάλλοντος με τις πράξεις άλλων, αλλά όχι με τις δικές μας; Μήπως ακριβώς επειδή θεωρούμε ότι οι επιχειρήσεις είναι εξ ολοκλήρου υπεύθυνες για το μέγεθος της ανηθικότητας που επικρατεί στις καταναλωτικές κοινωνίες; Μήπως επειδή ξεχνάμε ότι ευθύνη δεν έχει μόνο αυτός που κλέβει, αλλά κι αυτός που εν γνώσει του γίνεται αποδέκτης των κλοπιμαίων; Μήπως επειδή βιαζόμαστε να κατηγορήσουμε την ανεξέλεγκτη βιομηχανική δραστηριότητα ως φυσικό αυτουργό των εγκλημάτων κατά του περιβάλλοντος, αγνοώντας ότι ηθικοί αυτουργοί είμαστε εμείς και η καταναλωτική manía που μας χαρακτηρίζει;

Σε συνδυασμό λοιπόν με την αξιολόγηση των κυβερνήσεων και των επιχειρήσεων με κριτήριο τον φίλο-περιβαλλοντικό χαρακτήρα των δράσεών τους, είναι επιβεβλημένη η αναζήτηση ενός «επιθυμητού εαυτού» του καταναλωτή που δίπλα στην κοινωνική και οικονομική εικόνα του θα θέτει ως ύψιστη αξία την απόκτηση χαρακτηριστικών που θα πιστεύει πως είναι υποχρέωση ή ηθικό καθήκον του να έχει απέναντι στην

προστασία του περιβάλλοντος και τις ευκαιρίες για βιώσιμη ανάπτυξη που αυτή προσφέρει για τη δική του γενιά, αλλά και για τις μελλοντικές που θα έρθουν.

Ο νεοσύστατος θεσμός του Συνηγόρου του Καταναλωτή προτίθεται να επισημάνει μέσα από το έργο του αυτή τη διάσταση του πολίτη-καταναλωτή, η οποία έχει παραμεληθεί συστηματικά υπέρ μιας ευρέως διαδεδομένης άποψης ότι ο καταναλωτής έχει πάντα δίκιο και ότι για όλα τα δεινά φταίνε αυτοί που νομοθετούν και αυτοί που κερδοφορούν. Το πεδίο προστασίας του καταναλωτή από αθέμιτες και παραπλανητικές πρακτικές της αγοράς, που στις μέρες μας συνεχώς ενδυναμώνεται, οφείλει να αποτελέσει παράλληλα και πεδίο περιφρούρησης της βιώσιμης ανάπτυξης που κινδυνεύει από την καταναλωτική υστερία και τις αλόγιστες αγοραστικές συμπεριφορές. Η αλήθεια είναι ότι το κίνημα για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης παγκοσμίως δεν πάσχει τόσο από έλλειψη φωνών που στηλιτεύουν την олиγορία κρατών και επιχειρήσεων στον αγώνα για την προστασία του περιβάλλοντος, όσο από την έλλειψη εκείνου του συνδετικού κρίκου που θα αναδείξει επιπροσθέτως το μερίδιο ευθύνης καθενός από εμάς ξεχωριστά, αλλά και συλλογικά ως Κοινωνίας των Πολιτών.

Ιδωμένο από αυτή τη σκοπιά, το καταναλωτικό κίνημα δεν έχει ανάγκη μονάχα από «πολίτες-τιμωρούς» εκείνων των κυβερνήσεων και των εταιρειών που δεν επιδεικνύουν τον δέοντα σεβασμό στην προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και από «αυτοκριτικούς πολίτες» που θα θεωρούν εαυτούς συνυπεύθυνους για το μέγεθος της αδιαφορίας που επικρατεί στις καταναλωτικές κοινωνίες και θα μετουσιώνουν σε ατομική και συλλογική πράξη τις ηθικές αντιλήψεις που έχουν την απαίτηση να εφαρμόζονται από τους άλλους.